

Piotr Mostowik*

***IUS COMMUNE CASEBOOKS
FOR THE COMMON LAW OF EUROPE.
CASES, MATERIALS AND TEXT
ON UNJUSTIFIED ENRICHMENT
Oxford-Portland 2003, Hart Publishing,
ss. XLVIII+585***

1. Pojawienie się na rynku wydawniczym publikacji poświęconej zobowiązaniom z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia jest wynikiem dalszego rozwoju serii prawnoporównawczych opracowań zatytułowanej *Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe*. Przedstawienie pozycji *Unjustified Enrichment* trzeba poprzedzić ogólnymi uwagami dotyczącymi idei leżących u podstaw prac nad wskazaną serią wydawniczą, a ponadto wcześniejszych opracowań poświęconych zobowiązaniom umownym oraz wynikającym z czynów niedozwolonych, które nie były dotychczas przedmiotem recenzji w polskim piśmiennictwie prawniczym.

Przedsięwzięcie nazwane *The Ius Commune Casebook Project*, zmierzające do publikowania omawianych prawnoporównawczych opracowań, zostało zapoczątkowane w 1994 r. przez prof. Waltera van Gerven i Adriane Alvarez przy finansowym wsparciu Komisji Europejskiej, a później Uni-

* Mgr Piotr Mostowik – doktorant w Katedrze Prawa Prywatnego Międzynarodowego UJ, aplikant w Okręgowej Izbie Radców Prawnych w Katowicach

wersytetu Maastricht. Następnie dołączyli do niego naukowcy z Katolickiego Uniwersytetu Leuven, a obecnie związane są z nim Europejski Instytut Ponadpaństwowych Badań Prawniczych w Maastricht (*Maastricht European Institute for Transnational Legal Research; METRO*) oraz Centrum dla Jednolitego Prawa Europy w Leuven (*Leuven Centre for a Common Law of Europe*). Autorzy mają nadzieję, że poszczególne pozycje serii posłużą przyszłym pokoleniom prawników jako materiał pozwalający na zapoznanie się z obcymi systemami prawnymi i stanowić będą wkład w rozwój systemów krajowych oraz europejskiego ponadpaństwowego systemu prawa prywatnego¹.

Seria *Casebooks for the Common Law of Europe* jest przygotowywana pod generalną redakcją naukową prof. Waltera von Gerven przez międzynarodowy zespół prawników reprezentujących środowiska naukowe i zawody prawnicze. W skład rady naukowej (*Steering Committee*) wchodzi aktualnie: Prof. Walter van Gerven (Katolicki Uniwersytet Leuven i Uniwersytet Maastricht, były rzecznik generalny w Europejskim Trybunale Sprawiedliwości), Lord Bingham of Cornhill (*Senior Law Lord*), Xavier Blanc-Jouvan (Uniwersytet Paryż I), Hans Danelius (szwedzki Sąd Najwyższy), Roger Errera (Conseiller d'Etat w Paryżu), Francis Jacobs (rzecznik generalny w Europejskim Trybunale Sprawiedliwości), Thijmen Koopmans (rzecznik generalny w stanie spoczynku w *Hoge Raad*, Holandia), Prof. Hein Kötz (*Bucerius Law School* w Hamburgu), Prof. Jurgen Schwarze (Uniwersytet Freiburg, Niemcy), Prof. Bruno De Witte (Uniwersytet Maastricht i *European University Institute*), Prof. Michael Faure (Uniwersytet Maastricht) oraz koordynator – Dimitri Droshout (Katolicki Uniwersytet Leuven i Uniwersytet Maastricht). Natomiast radę kierującą przedsięwzięciem (*Management Committee*) tworzą obecnie: jego inicjator – Prof. Walter van Gerven, przewodniczący rady – Prof. Pierre Larouche (Uniwersytet Tilburg), koordynator – Dimitri Droshout, Prof. Wouter Devroe (Katolicki Uniwersytet Leuven i Uniwersytet Maastricht), Prof. Jan M. Smits (Uniwersytet Maastricht), Prof. Sophie Stijns (Katolicki Uniwersytet Leuven), Prof. Sjef Van Erp (Uniwer-

¹ Co do założeń leżących u podstaw omawianego przedsięwzięcia – zob. W. Van Gerven, *Casebooks for the common law of Europe: Presentation of the project*, *European Review of Private Law* 1996, nr 4, s. 67; W. Devroe, D. Droshout, *The Leuven Centre for a Common Law of Europe and the Ius Commune Casebook Project*, *ERA Forum, Scripta Iuris Europaei* 2003, nr 2, s. 114-121.

sytet Maastricht) oraz Prof. Jan Wouters (Katolicki Uniwersytet Leuven i Uniwersytet Maastricht).

Głównym celem wskazanego przedsięwzięcia jest stworzenie serii, mających za przedmiot główne dziedziny prawa, opracowań, na których treść składać się mają rozważania prawnoporównawcze, a ponadto problemowo zestawione materiały obejmujące w szczególności treść źródeł prawa stanowionego, orzecznictwo, proponowane tzw. zasady prawne (ustawy modelowe) oraz fragmenty piśmiennictwa prawniczego dotyczącego poszczególnych systemów prawnych. Warto podkreślić, że Autorzy omawianych opracowań starają się „wyciągać przed nawias” rozwiązania prawne, które są podobne w badanych przez nich systemach prawa, co – jak się wydaje – jest związane z nasilającymi się od jakiegoś czasu tendencjami ujednoczenia europejskiego prawa prywatnego mogącymi w przyszłości doprowadzić do powstawania zrębów jednolitych regulacji ponadpaństwowych². Trzeba też wskazać, że omawiane opracowania traktowane są przez ich Autorów jako podręczniki, z których korzystanie przez nauczycieli akademickich oraz studentów może się niezmiernie przyczynić do nasilania się wspomnianych tendencji.

Pierwszym opracowaniem opublikowanym w rezultacie prac związanych z powyższym przedsięwzięciem była w 1998 r. pozycja dotycząca niektórych zagadnień prawa zobowiązań z tytułu czynów niedozwolonych (*Cases, Materials and Text on National, Supranational and International TORT LAW – SCOPE OF PROTECTION*, ss. lv + 494)³, która została następnie w 2000 r. „wchłonięta” przez całościowe, znacznie obszerniejsze, opracowanie tej tematyki (*Cases, Materials and Text on National, Supranational and International TORT LAW* (ss. xcix + 969)⁴. W 2002 r. wydano

² Zob. P. Mostowik, *O tendencjach tworzenia ponadpaństwowego prawa zobowiązań umownych*, PS 2001, nr 2 s. 85-88.

³ Którą przygotowali: Prof. Walter van Gerven, Jeremy Lever, Dr Pierre Larouche, Prof. Christian Von Bar i Prof. Geneviève Viney. Publikacja ta została pozytywnie oceniona w recenzjach – zob. O. Lando, *Common Market Law Review* 1999, nr 12 oraz U. Magnus, *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht* 2000, nr 4, s. 948-949.

⁴ Przygotowane przez: Prof. Walter van Gerven, Jeremy Lever i Dr. Pierre Larouche (redakcja naukowa) oraz Bart De Temmerman, Ignace Claeys, Prof. Jan Wouters, Sofie Covemeaker, Prof. Sophie Stijns i Iris Vervoort. Zob. pozytywne recenzje: Lord Goff of Chieveley, *International and Comparative Law Quarterly* 2001, nr 4, s. 989-991 oraz B. FAUVARQUE COSSON, *Revue Internationale de Droit Comparé* 2003, nr 2, s. 447-450.

kolejne obszerne opracowanie, którego przedmiotem jest prawo zobowiązań umownych (*Cases, Materials and Text on CONTRACT LAW*, ss. xciv + 993)⁵.

2. W 2003 r. opublikowano następne opracowanie serii *Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe* poświęcone zobowiązaniom z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (*Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe. UNJUSTIFIED ENRICHMENT*), które jest dedykowane pamięci zmarłego przed jego wydaniem Barry'ego Nicholas'a. Głównymi redaktorami tego tomu są Jack Beatson (Uniwersytet Cambridge) oraz Eltjo J.H. Schrage (Uniwersytet Amsterdam). W pracach nad tym, kontynuującym problematykę źródeł zobowiązań, tomem uczestniczyli: zajmujący się prawem angielskim Jack Beatson (Uniwersytet Cambridge) i Mindy Chen-Wishart (Uniwersytet Oxford), badający prawo francuskie Barry Nicholas (Uniwersytet Oxford), przygotowujący fragmenty dotyczące prawa niemieckiego Martin Schermaier (Uniwersytet Muenster), opracowujący tematykę bezpodstawnego wzbogacenia w prawie holenderskim Eltjo Schrage (Uniwersytet Amsterdam) i Floor Gras, przedstawiający prawo szkockie Martin Hogg i David Sellar (obaj Uniwersytet Edinburgh) oraz w zakresie obejmującym prawo południowoafrykańskie – Danie Visser (Uniwersytet Capetown). Podobnie jak w przypadku *Contract Law i Tort Law* Autorzy wyrażają nadzieję, że omawiana publikacja przyczyni się do wzrastania świadomości istnienia wspólnych dla państw europejskich zasad prawa prywatnego.

Na wstępie omawianego opracowania zamieszczono ogólne wprowadzające uwagi na temat podobieństw i różnic w poszczególnych krajowych regulacjach zobowiązań z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia oraz przedstawiono charakterystykę systemów prawnych, sądownictwa, roli prawa stanowionego oraz orzecznictwa w Anglii, Francji, Niemczech, Holandii, Szkocji i Republiki Południowej Afryki, a ponadto uwagi redakcyjne na temat sposobu cytowania orzeczeń (Rozdział I *Introduction and Prefatory Overview of the Systems Considered*, s. 1-29). Rozdział II (*The General Approach of*

⁵ Stworzone przez: Prof. Hugh Beale, Prof. Hein Kötz, Prof. Arthur Hartkamp, Prof. Denis Tallon (redakcja naukowa) oraz Hester Wattendorf, Prof. Martijn Hesselink, John Harrington, Hugo van Kooten, Riemert Tjittes; Dr Ludovic Bernardeau i Robert Williams. Zob. recenzję B. Fauvarque Cosson, *Revue Internationale de Droit Comparé* 2003, nr 2, s. 447-450.

the Law of Unjustified Enrichment; s. 31-102) został poświęcony badaniu zakresu zastosowania omawianej instytucji – tj. określeniu liczebności i charakteru sytuacji, w których poszczególne systemy prawne przyjmują ogólną podstawę roszczenia nazywanego roszczeniem z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia. Autorzy podkreślają, że prawnoporównawcze badania nad bezpodstawnym wzbogaceniem jako źródłem zobowiązania nie są zadaniem łatwym z powodu różnego stopnia rozwoju prawa dotyczącego omawianej instytucji (w tym stopnia jego skodyfikowania) oraz odmiennego podejścia w doktrynie (np. w prawie angielskim kładzie się nacisk na podstawę żądania zwrotu, podczas gdy w systemach kontynentalnych kluczową kwestią jest istnienie prawnej podstawy wzbogacenia – np. co do wymagania bezpośredniości wzbogacenia, stosunku do zobowiązań z tytułu czynu niedozwolonego oraz związanych z prawem rzeczowym).

Kolejne rozdziały omawianego opracowania dotyczą poszczególnych przesłanek powstania roszczenia w razie zaistnienia stanu bezpodstawnego wzbogacenia, które to przesłanki zostały uznane przez Autorów za porównywalne w poszczególnych badanych systemach prawnych. I tak:

a) w rozdziale III (*Enrichment*; s. 103-167) przedstawiono wymagania stawiane w poszczególnych systemach prawnych dla istnienia przesłanki wzbogacenia cudzym kosztem (w szczególności problematykę bezpośredniości wzbogacenia, zaoszczędzenia wydatków, odrębności nienależnego świadczenia, obliczania wysokości roszczenia oraz *change of position* – podobnej do zasady aktualności wzbogacenia);

b) w rozdziale IV (*Impoverishment*; s. 169-05) możemy poznać stanowiska poszczególnych systemów prawnych co do przesłanki zubożenia (np. rozważania na temat konieczności wyodrębnienia takiej oddzielnej przesłanki, problematyka skorzystania z cudzej rzeczy lub praw na dobrach niematerialnych, sytuacje „trójpodmiotowe” związane z uczestnictwem we wzbogaceniu osoby trzeciej względem „pierwotnie” wzbogaconego i zubożonego, zagadnienie wzajemnego stosunku między *Nichtleistungskondition* i *restitution for wrongs*, kwestia przynależności do omawianej instytucji zubożenia w związku z należnościami publicznoprawnymi oraz problematyka sposobu prowadzenia „obrony” przez wzbogacone organy państwowe);

c) z rozumieniem zubożenia oraz wzbogacenia są *de facto* również związane materiały zamieszczone w następnym rozdziale (*Causal Connection*; s. 207-250) dotyczące przesłanki związku między zubożeniem i wzbogaceniem (w tym sytuacji „trójpodmiotowych” czyli wzbogacenia pośredniego);

d) na treść najobszerniejszego rozdziału VI (*Absence of Justification or Cause*; s. 251-421) składają się stanowiska poszczególnych prawodawstw i judykatur co do kluczowego dla omawianego źródła zobowiązań wymagania bezpodstawności lub niesłuszności wzbogacenia kosztem innego podmiotu, które to wymaganie jest niezbędne we wszystkich badanych systemach prawnych dla dochodzenia zwrotu. Możemy zapoznać się z, jak twierdzą Autorzy, inną perspektywą systemów *common law*, w których na pierwszym planie stawia się zagadnienie istnienia podstaw żądania zwrotu (np. koncentruje się na rodzajach błędu przy dokonywaniu świadczenia lub „wadach” umowy), a nie problematykę braku podstaw wzbogacenia (np. identyfikowania czynności prawnych – jak np. darowizny i ważnej umowy, lub reguł prawnych – jak np. przedawnienia, nabycia w dobrej wierze od osoby trzeciej). W rozdziale tym „powraca” tematyka bezpośrednio wzbogacenia oraz zagadnienie żądania zwrotu przedmiotu wzbogacenia od osoby trzeciej w przypadku niewypłacalności „pierwotnego” dłużnika i wzajemnych roszczeń między właścicielem rzeczy a jej posiadaczem. Ponadto zamieszczone w nim uwagi dotyczą relacji między omawianą przesłanką bezpodstawności wzbogacenia i zubożenia a pojęciem i *causy* czynności prawnej (w szczególności wywodzącą się z doktryny francuskiej teorii kauzalności).

W następnym rozdziale (*Subsidiarity*; s. 423-488) przedstawiono złożoną i różnie rozstrzyganą w poszczególnych systemach prawnych problematykę relacji zobowiązań z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia do zobowiązań z innych tytułów. Problematyka ta jest skoncentrowana, przy założeniu istnienia ogólnej zasady powstawania zobowiązania w sytuacji bezpodstawnego zubożenia powodującego wzbogacenie, wokół pytania o możliwość żądania zwrotu wzbogacenia z omawianego tytułu niezależnie od istnienia w danym systemie innych środków prawnych zmierzających do przywrócenia zachwianej równowagi majątkowej (tj. wymagania subsydiarności bądź dopuszczenia zbiegu, a jeżeli tak – to z którymi innymi środkami prawnymi). Poruszana w tym rozdziale tematyka dotyczy również sytuacji „trójpodmiotowych”, które – w przypadku ich dopuszczenia w danym systemie prawnym – mogą nieść wyjątek od zasady subsydiarności, a ponadto pojawiających się dalszych przesłanek powstania omawianego zobowiązania – tj. braku winy (rozumianej raczej jako brak należytej staranności) oraz niedziałania przez zubożonego wyłącznie w swoim interesie lub na swoje ryzyko.

Tym ostatnim zagadnieniom poświęcono rozdział VIII (*Interest, Fault and Risk*; s. 489-521). Autorzy podkreślają w nim, że rozwój poszczególnych systemów prawnych doprowadził je do stanowiska, że związane z cudzymi sprawami działanie we własnym interesie oraz świadomość nienależności świadczenia mogą być okolicznościami wyłączającymi powstanie zobowiązania z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (czasem ujętymi jako możliwość przeciwstawienia się skutecznemu dochodzeniu roszczenia). Wymaganie braku winy przy spełnianiu świadczenia („wytłumaczalność” danego zachowania) w systemach *common law* może być związane z określeniem rozmiaru zwrotu, a ponadto z możliwością „obrony” przez wskazaniu, iż nie jest się już wzbogacony (*change of position*).

Ostatni rozdział omawianego opracowania (*Restitution for wrongs*; s. 523-572) dotyczy specyficznej dla systematyki *common law* problematyki obowiązku zwrotu w razie nastąpienia *wrongs* (specyficznej kategorii prawnej obejmującej m.in. czyny niedozwolone oraz *breach of contract*). Rozważania dotyczące przedmiotu i skuteczności roszczeń z tytułu czynu niedozwolonego i z tytułu nienależytego wykonania umowy wiążą się z wcześniej przedstawioną tematyką subsydiarności roszczeń z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia. Dotyczą one specyficznego dla *common law* zagadnienia *waving the claim in tort* i pozywania o zwrot sumy pieniężnej, jeżeli wzbogacenie pozwanego przewyższa stratę zubożonego powoda.

Na końcu omawianej trzeciej pozycji serii *Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe* (s. 573-585) zamieszczono pomocne w samodzielnych badaniach tłumaczenia części 2 (*Nienależne świadczenie*) i 3 (*Bezpodstawne wzbogacenie*) tytułu 4 księgi 6 holenderskiego kodeksu cywilnego oraz związane z bezpodstawnym wzbogaceniem przepisy kodeksu cywilnego niemieckiego (§§ 292, 327, 346-348, 350-353, 421, 426, 437, 670, 677-687 *Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia*, 765, 774, 812-822 *Bezpodstawne wzbogacenie* oraz 985-1001 *Ochrona własności*).

3. Na treść poszczególnych rozdziałów *Unjustified Enrichment* składają się tezy orzeczeń sądowych wraz z opisem stanu faktycznego, przepisy prawne oraz poglądy doktryny. Inaczej niż w poprzednich pozycjach tematyka „przydzielana” poszczególnym Autorom nie została podzielona nie na podstawie szczegółowych (tj. będących fragmentem danego źródła zobowiązań) zagadnień merytorycznych poszczególnych rozdziałów do opracowania prawnoporównawczo lecz ze wskazaniem wszystkich poruszanych w

omawianej pozycji zagadnień merytorycznych w konkretnym państwie. Porównawcze wnioski zamieszczono na początku każdego z rozdziałów, a nie na ich końcu jak w poprzednich pozycjach omawianej serii. W znacznie większej liczbie zamieszczono cytaty, a nawet dość obszerne fragmenty piśmiennictwa prawniczego. Interesującym rozwiązaniem jest zamieszczenie przetłumaczonych fragmentów kilkudziesięciu podręczników dotyczących poszczególnych systemów prawnych. Bogactwo i różnorodność zamieszczonych materiałów pozwalają na dokonanie przeglądu regulacji prawnych poszczególnych państw i stanowiska doktryny, będąc kolejnym znacznym etapem badań zobowiązań z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, które posiadają w przeciwieństwie do zobowiązań z innych źródeł (w szczególności umów, czynów niedozwolonych oraz obowiązku alimentacji i przyczyniania się do dobra rodziny) znacznie uboższą literaturę⁶.

Mimo różnic w koncepcjach i terminologii przyjętej w poszczególnych systemach prawnych, w zakresie jakim jest to możliwe, Autorzy starają się podkreślić wspólne zasady leżące u podstaw rozwiązań prawnych związanych z bezpodstawnym wzbogaceniem. Dokonanie takiego zabiegu nie było łatwe, bowiem wśród przedstawianych systemów prawnych, prócz podstawowych prawodawstw kontynentalnych (zwanymi *civil law*) znalazł się system prawny *common law* oraz systemy określone jako „mieszane” – tj. szkocki oraz południowoafrykański.

⁶ W piśmiennictwie polskim w szczególności omówienie hasła „bezpodstawne wzbogacenie” przez W. Lentza, [w:] *Encyklopedia Podręczna Prawa Prywatnego*, tom pierwszy, Bydgoszcz 1932-1939, pod. red. H. Konica s. 67 i nast. oraz omówienie haseł „niesłuszne wzbogacenie” i „nienależne świadczenie” przez R. Longchamps de Berier *tamże* tom drugi pod. red. F. Zolla i J. Wasilkowskiego s. 1080 i nast., s. 1075 i n. oraz monografie: A. Ohanowicz, *Niesłuszne wzbogacenie*, Warszawa 1956, W. Serda, *Nienależne świadczenie*, Warszawa 1988 i E. Łętowska, *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2000.

W literaturze zagranicznej w ostatnich latach w szczególności: P. Gallo, *Unjust Enrichment: a Comparative Analysis*, *The American Journal of Comparative Law* 1990, vol. 40, s. 431-465; E.J.H. Schrage, *Restitution in the New Dutch Civil Code*, s. 9-42, G. Jones, *Recent developments in the English law of restitution*, s. 43-53, H. Wieling, *Neuere Entwicklungen im Bereicherungsrecht des Bürgerlichen Gesetzbuchs von 1900*, s. 55-75, B. Nicholas, *Modern developments in the French law of unjustified enrichment*, s. 77-95, [w:] P.W.L. Russell (red.), *Unjustified enrichment: a comparative study of the law of restitution*, Amsterdam 1996; P. Schlechtriem, Ch. Coen, R. Hornung, *Restitution and Unjust Enrichment in Europe*, *European Review of Private Law* 2001, nr 2-3, s. 377-415, 2001; J. M. Vieira Gomes, *Unjust Enrichment: a Few Comparative Remarks*, *European Review of Private Law* 2001, nr 2-3, s. 449-473.

Omawiana pozycja zawiera materiały dotyczące stanu prawnego na 1 lipca 2002 r., ale trzeba wskazać interesującą funkcjonalność omawianych opracowań – tj. „sprężenie”, mającej swoje techniczne ograniczenia co do rozmiaru publikacji oraz niemożności stałej aktualizacji, wersji „papierowej” z, niemającą takiego ograniczenia, wersją elektroniczną. Na „dopełniającej” omawiane opracowania stronie internetowej⁷ zamieszczono bowiem oryginalne (tj. nieanglojęzyczne, w dużej mierze niemieckojęzyczne) wersje materiałów opublikowanych we wszystkich omawianych opracowaniach, a ponadto dodatkowe materiały nieopublikowane w pozycji poświęconej zobowiązaniom z tytułu czynów niedozwolonych. Obecność takich materiałów sygnalizuje symbol @ zamieszczony w odpowiednich miejscach książek (w tym w spisach treści oraz orzecznictwa).

4. Spoglądając na omawiane opracowania, będące jedynie początkowym fragmentem działań i publikacji zamierzonych przez Autorów serii, trzeba stwierdzić, że jeden z celów ich prac – tj. ukazania roli badań prawnoporównawczych nad wspólnym europejskim dziedzictwem prawnym – jest z powodzeniem realizowany. Publikacje w ramach przedsięwzięcia *Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe* będąc z jednej strony rezultatem prac prawnoporównawczych, z drugiej dostarczają materiały pozwalające też na samodzielne prowadzenie badań prawnoporównawczych i służą przełamaniu, wskazywanego w szczególności przez J. Langroda „godnego pożałowania izolacjonizmu prawniczego”⁸. Lektura zebranych tematycznie na „anglojęzycznej platformie”, po części podobnie od ujętych hasłowo encyklopedii prawa porównawczego, fragmentów ważnych opracowań (w tym wielu tłumaczonych po raz pierwszy na język angielski), dotyczących „krajowego” spojrzenia na zagadnienia będące przedmiotem danego tomu, źródeł prawa stanowionego oraz fragmentów orzeczeń (tj. tez lub części uzasadnień) pochodzących nie tylko z państw o systemie *common law*, może być przydatna również w praktyce pełnomocnikom prowadzącym sprawy z tzw. elementem zagranicznym oraz sądom stosującym obce prawo.

Przygotowanie omawianych pozycji serii *Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe* wymagało ogromnej indywidualnej pracy po-

⁷ www.law.kuleuven.ac.be/casebook, www.rechten.unimaas.nl/casebook

⁸ J. Langrod, *Kilka uwag metodologicznych o porównywaniu w nauce prawa*, (tłum. H.T. i Jerzy Jakubowski), *Studia et Documenta* nr 8, Warszawa 1959 s. 6.

szczególnej naukowiec oraz wzajemnej współpracy. Poszczególne tomy wskazanej na wstępie serii są świadectwem skrupulatnej pracy nie tylko merytorycznej, ale również redakcyjnej - na wstępie zamieszczono bowiem zestawienia źródeł prawa i orzeczeń (z wyróżnieniem cytowanych), a opracowanie wieńczy dokładne skorowidze tematyczne. Ułatwia to czytelnikowi dotarcie do interesujących go zagadnień w tych dość obszernych publikacjach, a ponadto ich porównanie w poszczególnych prezentowanych systemach prawnych.

W związku z tym, że wskazane na wstępie przedsięwzięcie *The Ius Commune Casebook Project* trwa nadal i planowane jest publikowanie kolejnych opracowań, jego Autorzy mają nadzieję na przystępowanie do niego nowych uczestników. Plan wydawniczy na następne lata obejmuje nie tylko opracowania dotyczące poszczególnych „segmentów” prawa prywatnego (np. prawo rzeczowe, prawo pracy), ale również poświęcone prawu publicznemu (np. prawo imigracyjne, prawo publiczne międzynarodowe) i specyficznym, szczegółowym zagadnieniom przedstawionym „przekrojowo” od strony praktycznej (np. prawo medyczne, prawo konsumenckie), a nawet teorii prawa (tematyka interpretacji prawa)⁹.

Działania te wpisują się w nasilające się w ostatnich latach procesy i postulaty zmierzające do ujednoczenia prawa prywatnego w Europie¹⁰, które związane są z prowadzeniem prawnoporównawczych badań europejskich systemów prawa prywatnego. Warto zauważyć, że tomy wydane w serii serii *Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe* są swego rodzaju „pracą u podstaw”, bowiem umożliwiają zapoznanie się z obcymi regula-

⁹ Przyszłe opracowania przygotowywane są jako publikacje zatytułowane: „CIVIL PROCEDURE”, „COMPANY LAW”, „COMPETITION LAW”, „CONSUMER LAW”, „JUDICIAL REVIEW OF ADMINISTRATIVE ACTION”, „LABOUR LAW”, „LAW AND ART.”, „LEGAL REASONING”, „MEDICAL LAW”, „NATIONALITY AND IMMIGRATION LAW & POLICY between Domestic Reform and Europeanisation”, „PROPERTY LAW” i „PUBLIC INTERNATIONAL LAW from a European Perspective”.

¹⁰ Jak na przykład działania prowadzone w ramach projektu *The Common Core of European Private Law*. Zob. H. Kötz *The Common Core of European Private Law: Third General Meeting, Trento 17-19 July 1997 r.*, *European Review of Private Law* 1997, nr 5 s. 549 i nast. i M. Bussani, *‘Integrative’ Comparative Law Enterprises and the Inner Stratification of Legal Systems*, *European Review of Private Law* nr 1 2000, nr 1, s. 44. Zob. też np. E. Hondius, *Towards European Civil Code: the debate has started*, *European Review of Private Law* 1997, nr 5 s. 455 nast.; T. Koopmans *Towards a European Civil Code*, tamże s. 541 i nast. i O. Lando, *Why codify the European law of contract?*, tamże s. 525 i nast.

cjami oraz służą zakorzenieniu wśród młodych prawników świadomości istnienia podobnych zasad leżących u podstaw rozwiązań prawnych wielu systemów prawnych, które to zasady mogą stać się zrębem przyszłego ujednoczenia prawa.*

* Author of this review would like to thank Hart Publishing for receiving by the Chair of Private International Law at Jagiellonian University in Cracow inspection copies of books published in *Ius Commune Casebooks* series.